

Küresel Kriz, Durgunluk ve Artan Korumacılık Eğilimi

Kamil Yılmaz¹

2008 Eylül'ünden bu yana küresel krizin hızla derinleşmesiyle birlikte, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler şu ana kadar görülmemiş bir hızla daralmaya başladılar. Küresel boyutta artan durgunluk baskısı etkisini emek piyasaları ve uluslararası ticaret alanında da göstermeye başladı. Bir yandan uluslararası ticaret hacmi daralırken diğer yandan da işsizlik artma eğilimine girdi. ABD ve AB ülkelerinde işsizlik oranları son 30 yılın en yüksek düzeyine çıkarken, Kasım ayından itibaren bir çok sanayileşmiş ülkede aylık ihracat ve ithalat hacimleri bir önceki yıla göre %20'lerin üstünde daraldı. Üretimin bu kadar hızlı bir biçimde düşmesi sonucunda işsizlik de hızla yükselme eğilimine girdi ve böylece krizin hanehalkları üzerindeki yıkıcı etkisi kendisini göstermeye başladı.

¹ Doçent Dr., EAF Direktörü, kyilmaz@ku.edu.tr

Birçok ülke ekonomisi durgunluğa girerken ve krizin sosyal etkileri kendisini gösterirken birçok ülkede hükümetler daralma eğilimini yavaşlatacak Keynesyan kamu harcama politikalarını devreye soktular. Bu paketlerin orta vadede etkili olması beklenirken, kısa vadede mali piyasaları baskısı altında tutan ABD ve AB bankacılık sektörlerinden kaynaklanan belirsizlik ise devam etmektedir. Bu belirsizlik ortamında daha sık duymaya başladığımız kolaycı söylemler dikkat çekmektedir. Bu söylemlerin başında da korumacılık çağrıları yer almaktadır.

Korumacılık konusunda dikkat çeken çıkışlardan ilki, ABD'de Şubat ayında Başkan Obama tarafından imzalanan ekonomik destek paketine Senato'daki görüşme aşamasında eklenen bazı maddelerle birlikte gündeme düştü. Bu maddelerde, ekonomik destek paketi çerçevesinde yapılacak demir ve çelik alımlarında sadece ABD'de üretilen demir ve çelik'in satın alınması kısıtlaması konmaktaydı. Her ne kadar daha sonra yumuşatılmışsa da bu maddeler Obama tarafından imzalanan ve yürürlüğe giren yasada da bulunmaktadır.

Korumacılık eğiliminin artışa geçebileceğine dair diğer bir belirti, Ocak ayı sonunda İngiltere'de bir petrol projesinde görev alacak bir İtalyan şirketin sadece İtalyan işçi ve mühendislerini çalıştıracağına ortaya çıkması üzerine bu kararın bazı İngiliz sendikalar tarafından gösteri ve grevlerle protesto edilmesi olmuştur. Sendikaların İngiltere'de yabancı işçilerin çalışamayacağı konusunu özellikle vurgulaması artan korumacılık eğiliminin bir göstergesidir.

Son olarak, Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin Fransız otomotiv şirketlerine hükümetin vereceği mali destek karşılığında bu şirketlerin

başka ülkelerdeki ve özellikle de Orta ve Doğu Avrupa'daki fabrikalarını kapatıp Fransa'ya taşımalarını şart koşması da korumacılık eğiliminin bir başka şekilde kendisini göstermesidir. Belli ki Sarkozy, Fransa'daki işsizlik sorunu için böyle bir çözüm düşünürken AB ülkelerindeki ortaklarını da kızdırmaktan kaçınmıyor. Bu zihniyetle atılan adımların uzun vadede sadece korumacılıktan ibaret kalmayacağı ve AB projesinin hüsrana sona ermesine kadar gidebileceğini görmek gerekiyor.

Şu ana kadar ele aldığımız vakalar, siyasetçiler ve çıkar çevrelerinde hakim olan korumacılık içgüdüsünün ekonomik sorunlar arttıkça kendisini hangi biçimlerde göstereceğinin örnekleri olarak önem taşımaktadır. Ancak ekonomik durgunluk derinleştikçe korumacılık çağrılarının daha da yoğunlaşacağını şimdiden görmemiz gerekmektedir. Bu öngörünün bir sonucu olarak artan korumacılık eğilimine karşı dünyanın çeşitli ülkelerinden oldukça önemli tepkiler de yükselmektedir.

1929 Büyük Bunalımı sırasında korumacılık eğilimi hızla artmıştı

Günümüzde içgüdüsel bir şekilde gündeme gelen korumacılık söylemine karşı tepkilerin de spontane olarak ortaya çıkmasının ardında ise 1929 Büyük Buhranı deneyimi yatmaktadır. O dönemde, politikacılar ekonomilerindeki daralmayı ve hızla artan işsizliği kontrol etmek için korumacılığı bir araç olarak görmüşlerdir. Ancak, alternatif politikalar üretmek yerine içgüdüsel olarak ülke ekonomilerini dışarıya kapatmakla dünya ticaretinin, dolayısıyla da kendi ekonomilerinin, daha da fazla daralmasına neden olmuşlardır.

1929 Büyük Bunalımının ardından korumacılık önlemleri, o dönemde bugünden farklı olarak dış ekonomik ilişkiler konusunda daha fazla içe kapanık bir ekonomi olan ve bu yüzden de gümrük vergilerinin uzun yıllardır yüksek olduğu ABD'de başlamıştı. ABD ekonomisinin içe kapanıklığı, ülkenin toplumsal ve siyasi tercihleriyle çok uyumluydu. 19. yüzyıldan 1930lara kadar ABD siyasetinde baskın olan Cumhuriyetçi Parti, bir yandan yüksek gümrük duvarları arkasında sanayisini koruyup geliştirirken diğer yandan gümrük vergilerini devlet için önemli bir gelir kapısı olarak görüyordu.

1870'lerden itibaren Atlantik'in iki yakasını birbirine bağlayan birinci küreselleşme dalgası Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte büyük bir darbe yedi. 1913'den 1921'e dünya toplam ticareti %40 azaldı. Her ne kadar 1921 - 1930 arasında dünya ticareti %125 kadar artmışsa da bu geçici bir gelişmeydi, çünkü savaş öncesinin küreselleşme ortamını yaratan ulusal ve uluslararası dengeler artık tamamen bozulmuştu.

Savaş sırasında güçlerini artıran ve savaş sonrasında iç siyasette daha fazla rol oynama fırsatı bulan büyük şirketler ve işçi sendikaları küresel rekabet sonucunda gelirlerinin düşmesini artık eskisi kadar kolay kabul etmeyeceklerinin sinyallerini veriyordu. Öte yandan, Birinci Dünya Savaşı sonrasında müttefiklerin Almanya'yı büyük tazminatlar ödemeye zorlaması Almanya ve müttefik güçler arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin düzelmesini engelledi. Savaş sonrasında uluslararası ticaret tekrar artmakla beraber, ulusal ve uluslararası siyasi dengeler savaş öncesinin altın standardına dayanan dünya ekonomik düzeninin yeniden

canlandırılması için uygun zeminin yaratılmasına izin vermedi.

Tekrar ABD özeline geri dönersek, 1920'lerde özellikle çok daha düşük fiyatlarla ABD piyasasına giren Avrupa menşeli tarımsal ürünlerin yarattığı rekabet karşısında ABD tarım sektörü çok zorlanmıştı. Bunun üzerine 1920'lerin başında tarımsal ürünlerin gümrük vergileri arttırılmış ve Başkan'a gerekirse gümrük vergilerini daha fazla arttırma yetkisi tanınmıştı. Ancak 1920lerin sonuna doğru ABD tarım sektörünün durumu daha da kötüye gidince siyasi baskılar arttı. Kongre, 1930'da kabul edilen Smoot-Hawley gümrük vergisi kanunuyla bu tepkileri yatıştırmak istedi.

Başlangıçta sadece tarımsal ürünlerin dahil edildiği Smoot-Hawley yasa tasarısının kapsamı, lobicilerin devreye girmesiyle genişletildi ve sanayi ürünleri de dahil edildi. ABD'de başlayan ve dilimize 'komşunun canı çıksın' olarak çevirebileceğimiz 'beggar thy neighbor' deyimine özetlenen korumacı politikalar daha sonra Avrupa ülkelerine de sıçradı ve Büyük Buhan'ın daha da derinleşmesine neden oldu. Büyük Buhan ve artan korumacılığın sonucu olarak dünya ticareti 1928'den 1932'ye %45 oranında daraldı.

Bugün de korumacılık çağrıları artmakta; Ancak şu ana kadar bu yönde atılmış ciddi bir adım yok

Bugün geldiğimiz noktada değerlendirmemiz gereken konu korumacılığın tekrar ortaya çıkıp çıkmayacağıdır. Korumacılığın hortlamasına yol açabilecek iki olumsuz gelişmenin üzerinde

durabiliriz. Bunlardan ilki uluslararası boyutta serbest ticaretin daha da genişlemesi için harcanan çabaların son yıllarda zayıflamasıdır. Uluslararası ticaretin serbestleşmesi için kilit rol oynayan ve bugünkü Dünya Ticaret Örgütü'nün önceli olan GATT (Gümrük Vergileri ve Uluslararası Ticaret üzerine Genel Anlaşma) Sekreteryası'nın kurulduğu 1947'den günümüze kadar büyük kazanımlar sağlanmıştır. Sadece sanayileşmiş ülkelerde değil, gelişmekte olan ülkelerde de yüksek gümrük vergilerinin tek başına sanayileşmeyi getirmediği, küresel pazarda rekabet edemeyen hiçbir ulusal şirketin uzun vadede ayakta kalamayacağı artık iyice anlaşılmıştır.

1990'lı yıllara kadar özellikle sanayi ürünleri ticaretinde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde serbestliğin tesis edilmesi açısından büyük başarılar imza atan dünya ticaret görüşmeleri, 1994'de anlaşmaya bağlanan Uruguay Turu'nun ardından tıkanma noktasına gelmiştir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Sanayileşmiş ülkelerin, görüşmeler kapsamına alınan hizmet sektörleri alanında gelişmekte olan ülkelerin pazarlarını daha hızlı açmalarını ve fikri mülkiyet haklarının korunması konusunda daha hızlı önlem almalarını istemeleri önemli bir sıkıntı yaratmıştır. Tarım alanında sanayileşmiş ülkelerin devam eden dolaylı ve dolaysız korumacı yaklaşımları ile Brezilya, Hindistan ve Çin gibi büyük gelişmekte olan ülkelerin görüşmeler çerçevesinde güçlerini daha fazla ortaya koymaya başlamaları da belli başlı ülkeler arasında anlaşma zemini bulunmasını zorlaştırmıştır. 2001'de başlayan Doha Kalkınma Turu'nun aradan geçen 7 yıldan uzun süreye rağmen hala tamamlanamamış olması, kriz öncesinde dünya ticareti açısından oldukça karamsar bir tablo ortaya çıkarmaktadır.

Korumacılığın hortlamasına yol açabilecek ikinci önemli olgu ise ulusal boyutta ABD’de ve diğer birçok ülkede 1990’lardan günümüze devam eden küreselleşme sürecinde gelir dağılımında büyük bir bozulmanın gerçekleşmiş olmasıdır. Gelir dağılımındaki bozulma küreselleşme sürdürülen ciddi boyutta sosyal tepkilere yol açmamıştır. Sonuçta, pasta büyüdükçe, orta ve düşük gelirli ailelerin bu pastadan aldığı pay zengin ailelerin aldığı paya göre azalmış olmakla beraber, gelirleri zaman içinde yavaş da olsa arttığı için düşük ve orta gelirli ailelerin küreselleşmeye olan tepkileri sınırlı kalmıştır. Ancak, küresel çapta ekonomik bunalım tehlikesinin büyüdüğü günümüzde bu tepkilerin hızla artması ve sosyal patlamalara yol açması kaçınılmaz gözükmektedir.

Ancak günümüzde korumacılık çağrılarının başarılı olmaması için çok neden var

Öte yandan içinde yaşadığımız küresel durgunluk ortamında korumacılık çağrılarının başarılı olmaması için de birçok neden var. Toplumsal, ekonomik ve uluslararası ilişkiler açısından bugünün koşullarının 1929’dan çok farklı olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. 1929’da korumacılık önlemlerinin ilk başvurulduğu ülke olan ABD, bugün o günden çok farklı bir konumdadır. 1929 şartlarında ABD, yalnızca coğrafi açıdan değil uluslararası ilişkiler açısından da dünyanın geri kalanından soyutlanmış durumdaydı. Birinci Dünya Savaşı’na bile karışmamış, dünya liderliğine soyunmamış bir ABD vardı o gün. Bugün ise dünyanın tek süper gücü olarak hem askeri hem

siyasi hem de ekonomik anlamda, var olan dünya sisteminin en büyük savunucusudur ABD. Bu konumuyla ABD, bırakınız korumacılık önlemlerini gündeme getirmeyi, başka ülkelerin bu yönde alacakları kararları en büyük tepkiyle karşılayacak olan ülkedir.

ABD bir yana, 1947’den bu yana sürdürülen çok-tarafli ticaret görüşmeleri sonucunda serbest ticaret alanında elde edilen kazanımların bazı ülkelerin tek tarafli olarak alacakları kararlarla kurban edilmesine Dünya Ticaret Örgütü üyesi ülkelerin izin vermesi mümkün değildir. Bu şartlar altında tek tarafli olarak gümrük duvarlarını yükseltme kararı alan ülkeler, DTÖ üyeliğini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklardır. Gümrük duvarlarını tek tarafli olarak yükseltmenin maliyeti ülkenin bütün ihracatının gümrük duvarlarıyla karşı karşıya kalması olacağı için korumacılık kararı almadan önce hükümetlerin birkaç kez düşünmesi gerekecektir.

Günümüz koşullarının 1929’dan diğer bir önemli farkı da Büyük Buhran sırasında hızla daralan talep ve üretim koşulları karşısında hükümetlerin uygulamaya koyabilecekleri maliye politikası ve para politikasının o tarihsel dönemde gündemde olmamasıdır. Büyük Buhran’dan çıkarılan en önemli derslerden birisi o dönemde para otoritelerinin yetersiz kalmış olmasıdır. Bunun yanında, Büyük Bunalım’dan çıkışın yolunu gösteren John Maynard Keynes’in önerdiği maliye politikaları, o dönemin ardından dünya çapında kabul görmeye başlamıştır.

Ayrıca, 1929’da yürürlükte olan altın standardından farklı olarak günümüzde yaygın olan serbest dalgalı kur rejimleri altında dış borcu yüksek olan ya da ihracatları çok hızlı düştüğü için cari açık sorunuyla karşı karşıya kalan ülkelerde ulusal paraların değer

kaybetmesi orta vadede dış talebin daha hızlı artmasını sağlayabilir.

Son olarak, 1990'dan bugüne yaşadığımız ikinci küreselleşme dalgasında dünya çapında artan yatırımlarıyla, genişleyip yetkinleşen üretim ve tedarik zincirleriyle çokuluslu şirketler çok önemli bir rol oynamaktadırlar. Çokuluslu şirketler, uluslararası yatırımlar yoluyla gerçekleştirdikleri rekabet ve etkinlik alanındaki kazanımlarının ekonomik durgunlukla mücadele etmek için başvurulacak korumacılık önlemlerine feda edilmesine razı olmayacaklardır.

İkinci küreselleşme dalgasının ardından korumacı eğilimlerin çok hızlı güçlenme ihtimali işte tüm bu nedenlerle çok zayıftır. Ancak tekrar vurgulamak gerekmektedir ki, içinde bulunduğumuz küresel bunalım tehdidi karşısında yapılması gereken, artan korumacılık çağrılarına karşı içgüdüsel tepkiler vermenin ötesinde korumacılığın bugünkü sorunların çözümü olmadığını kamuoyuna anlatabilmektedir.

Şu anda ABD ve AB hükümetlerinin önceliği mali sektördeki kanamayı bir an önce durdurmak, sistemi zehirli varlıklardan temizlemek olmalıdır. Bu adımlar atılmadan, açıklanan trilyon dolarlık ekonomik destek paketlerinin etkisinin sınırlı olması kaçınılmazdır. 2 Nisan'da Londra'da yapılacak G20 üyesi ülkeler toplantısında, mali sektördeki zehirli varlıkların temizlenmesi, dünya çapında mali sektör denetleme ve düzenleme pratiklerinin yeniden tanımlanması ve kamu harcamalarının imkanlar ölçüsünde arttırılması gibi konularda somut adımlar atılırken, G20 üyelerinin doğrudan ya da dolaylı olarak korumacılık içerecek önlemlere karşı taviz vermeyeceklerini güçlü bir şekilde açıklamaları gerekmektedir.

Krizden ciddi oranda etkilenmiş olmasına rağmen şu ana kadar Türkiye'de dikkate değer korumacı bir eğilim ortaya çıkmamıştır. Buna rağmen, korumacılık konusuna popülist bir bakış açısıyla yaklaşmanın sakıncalarını vurgulamak gerekmektedir. Bireylerin yerli malı kullanmak konusunda alacakları kararlar oldukça doğal iken, siyasi ve ekonomik liderlerden bu yönde gelecek çağrıların uluslararası alanda kabul görmeyeceği de çok iyi anlaşılmalıdır. Çağrılarının ötesinde koruma duvarlarını yükseltmek ise en vahim hata olarak tarihe geçecektir.